

LOSONCZ MÁRK¹² –
POÓR PÉTER¹³

Fordítói előszó¹⁴

Daniel Guérin¹⁵ (1904–1988) eredetileg 1965-ben megírt, majd az 1968-as forradalmi események hatására később külön zárófejezettel is kiegészített könyve, az *Anarchizmus – az elmélettől a gyakorlatig* átfogó jellegű mű. Nem csupán az anarchizmus alapelveit veszi sorra, hanem – az 1960-as évekig – a legmeghatározóbb történelmi állomásait is áttekinti. A mű előfeltevései, alapvető irányvonala azonban korántsem magától értetődő – megértésében nagyban segíthet a szerző életútjának (vázlatos) megismerése.

Miután felhagyott ifjúkori szépirodalmi kísérleteivel, Guérin társadalmilag mind elkötelezettebbé vált. Világnézeti szempontból sorsdöntő volt, hogy az apjától kapott szemlélet mellett (tolsztojánus pacifizmus és Dreyfus-pártiság) kialakult benne a párizsi munkásosztállyal való mély szolidaritás érzése. Aktivizmusa Pierre Monatte forradalmi szindikalista lapjába, a *La Révolution prolétarienne*-be [*A proletárforradalom*] írt cikkeivel kezdődött. Elutazott Libanonba, illetve Indokínába (akkoriban még mindkettő francia gyarmat volt), ahol a gyarmatosítás éles ellenzőjévé vált. *Anarchizmus – az elmélettől a gyakorlatig* című munkájában tetten érhető a szándék, miszerint az internacionalizmus jegyében meg kívánja haladni az eurocentrizmust (pl. a dekolonizáció tematizálásában vagy a korabeli algériai események elemzésében), mely mindenképpen respektálandó. Ugyanakkor ezen törekvése összességében nem

¹² Losonc Márk, filozófus, Belgrádi Egyetem Filozófiai és Társadalomelméleti Intézet.

¹³ Poór Péter, PhD hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék.

¹⁴ Az írás eredeti megjelenése: Losonc Márk – Poór Péter (szerk.): *Daniel Guérin Antológia*. 2022. 6–14.

¹⁵ Guérinről készült életrajzi összefoglaló korábban Jemnitz János és Haskó Katalin jóvoltából az *Évkönyv* 1991. évi számában (279–284.) is megjelent már.

annyira átfogó: vizsgálódása még csak felületesen sem terjed ki az amerikai kontinensre (még az Egyesült Államokra sem!), sem – (Szovjet-)Oroszországot leszámítva – Ázsiára, holott mindkét esetben számos példát találhatunk az anarchista mozgalom tevékenységére (a magonisták mexikói forradalomban játszott szerepétől kezdve az argentin FORA radikális anarchoszindikalizmusán át a koreai anarchisták földfoglaló akcióiig az 1920-as, 1930-as évek fordulóján, nem is beszélve az anarchizmusnak a megélenkülő japán diák- és munkásmozgalomra gyakorolt hatásairól). Hovatovább ezen mozgalmak különleges helyzete sajátos új elemekkel is gazdagította az anarchista elméletet, melyek sajnos nem jelennek meg e kötet lapjain. Pedig, ha az anarchizmustól elválaszthatatlannak tekintett internacionalizmust következetesen elvisszük a végsőkéig, szükségszerűen egy globális perspektívánál kötünk ki, melynek alkalmazása napjainkban aktuálisabb, mint valaha. Szerencsére kortárs anarchista aktivisták (pl. Peter Gelderloos: *Működőképes anarchia*) és történészek (pl. Vadim Damier: *Zabitij Internacional. Mezdunarodnoje anarhoszindikalisztkoje dvizsenyije mezdu dvumja mirovimi vojnyami* [A nemzetközi anarchoszindikalista mozgalom a két világháború között]) egyre sűrűbben és következetesebben alkalmazzák ezt a perspektívát, mintegy kitágítva a részben Guérin által is megnyitott horizontot.

A szerző gondolkodásmódját egyfajta „ouvrierizmus” jellemzi, azaz számára a munkáság harca jelentette a prioritást (jellemző, hogy Beleville-ben, Párizs munkásnegyedében telepedett le). Ugyanakkor eleinte – a Kreml tekintélyelvű fellépésével szembeni kifogásai ellenére – vonzódott a Francia Kommunista Párthoz (PCF). Végül mégis a Munkásinternacionálé Francia Szekciójához (SFIO), azon belül pedig a forradalmi szárnyhoz csatlakozott, amelyben a luxemburgista, liberter és szindikalista áramlatok voltak a legszámtottevőbbek. Guérin szembeszegült mind a sztálinizmus, mind a szociáldemokrácia kísértésével, ugyanakkor a SFIO-ban uralkodó elektoralizmustól és korrupciótól is idegenkedett, mi több, a pártot közvetett módon felelősnek tartotta a faszálódás tendenciáiért. Többek között ezek a körülmények és csalódások is motiválták *Fasizmus és nagytőke* című, eredetileg 1936-ban publikált, ám később, a nemzetközi fasizmus előretörésének és a II. világháború kitörésének hatására kibővített könyvének megírását, melynek zárófejezetét e kötetben most mi is közreadjuk. Legfontosabb megállapításai a maguk korában éppúgy relevánsak voltak, mint ahogy napjainkban is annak tűnnek: a fasiszta ideológiával és rendszerrel szembeni proletárszervezkedés és -ellenállás szükségessége, az antifasiszta harc antikapitalista küzdelem részeként való

elgondolása, a fasizmussal szembeni különféle demokratikus kapitalista rendszerek és imperializmusok – mint egyfajta kisebbik rossz – támogatásának az elutasítása stb. töretlenül aktuálisak és gondolatébresztők.

Miután a forradalmi szárnyat kizárták az SFIO-ból, Guérin a Szocialista Munkás- és Parasztpárt (PSOP) tagja lett. Ekkoriban közel állt hozzá Trockij szemlélete (akivel levelezett is), bizonyos alapvető dolgokban (a fasizmus természete, internacionalizmus stb.) egyetértett vele, elriasztotta ugyanakkor a trockizmusban meglévő tekintélyelvűség, illetve az a gondolat, hogy a bolsevizmust egyszerűen importálni kellene nyugatra. Guérin trockizmushoz közeli életszakaszának legfontosabb pillanata az volt, amikor 1940-ben többedmagával megalapította a IV. Internacionálé Bizottságát, amelynek tagjaként a forradalmi defetizmus álláspontjára helyezkedett. A háború során a földalatti trockista mozgalom keretében tevékenykedett. Múltjának ezen fejezete ugyanakkor nem tántorította vissza őt attól, hogy később pálcát törjön – a más tekintetben egyébként nagyra tartott – Trockij felett a kronstadti felkelés vérbe fojtásában és az orosz forradalom autoriter karakterének felülkerekedésében játszott meghatározó szerepe miatt.

A háború után, 1948-tól végképp eltávolodott a leninista pártoktól (egy történelmi analógia jegyében Lenint Blanquihoz hasonlította), és általában véve a marxizmust le kívánta választani a bolsevizmusról. Ekkoriban már mint „független marxista” határozta meg magát, és egyértelműen úgy látta, hogy a proletariátus diktatúráját az egész munkásosztálynak kell gyakorolnia, nem pedig csak a forradalmi előőrsnek. 1946-ban megírta az I. Francia Köztársaság (1793–1797) osztályharcairól szóló munkáját, amelynek népgyűléseiben felfedezni vélte egy újfajta, kifejezetten a munkásosztályra jellemző demokrácia csíráit, a Kommün és a szovjetek előképét. Recenziójában a marxista történész, Eric Hobsbawm úgy ítélte meg, hogy Guérin szemlélete Trockij és Luxemburg, valamint a liberter attitűd valamiféle kombinációját testesíti meg. E műre jellemző az a nézőpont és módszer, amely később az *Anarchizmus – az elmélettől a gyakorlatig* megközelítéséről is elmondható, vagyis hogy a társadalom megváltoztatására tett radikális kísérletekben kimutatja a valóban progresszív nyomokat, az emancipatorikus jövő csíráit, láttatja ugyanakkor a visszahúzó, kifejezetten regresszív elemeket is. Guérin nem csupán a francia, hanem az orosz forradalmat is ennek jegyében értelmezte, ennél fogva műveiben számos helyen találkozhatunk lényeglátó párhuzamokkal és analógiákkal, precedens értékű történelmi előképekkel és ellentéppárokkal, me-

lyek felmutatása a szerző szakavatottságát, alapos elemzőkészségét és reflektív gondolkodásmódját példázza.

Az 1950-es évek elején Guérin számos baloldali szocialista szervezethez kapcsolódott (noha mélyebb meggyőződés nélkül), illetve közvetlen közelségbe került olyan szellemi áramlatokkal, mint a kritikai marxista Frankfurti Iskola vagy a franciaországi liberter szocialista *Socialisme ou Barbarie* [Szocializmus vagy Barbárság].

Akkor fedezte fel magának az anarchizmust, amikor egyúttal felfigyelt az 1956-os magyarországi forradalom munkástanácsaira is. Nem túlzunk, ha azt állítjuk, Guérin számára az anarchizmus megtalálása nem volt radikális változás, hanem sokkal inkább a benne már eleve meglévő – antiautoriter – tendenciák beteljesítése. Ebben a periódusban, amelyet saját maga „klasszikus anarchista korszakának” nevezett, két fontos művel is előrukkolt: az egyik természetesen a már több ízben említett és e kötetben első helyen közreadott *Anarchizmus – az elmélettől a gyakorlatig*, a másik pedig a *Ni Dieu, ni Maître* [Sem Isten, sem urat!] című grandiózus anarchista antológia – mindkettő kultikus műnek számított 1968 májusában. Míg Guérinnek a második világháború előtt semmilyen kapcsolata nem volt anarchista szervezetekkel, 1945-től kezdve egyre inkább beágyazódott a mozgalomba. Jelzésértékűnek tekinthetjük, hogy az amerikai nagykövetség azért utasította el vízumkérelmét, mert – a hivatalos indoklás szerint – szoros viszonyt ápolt a trockizmussal és az anarchizmussal. Mozgalmi aktivitásának csúcspontját alighanem az jelentette, amikor 1969-ben többedmagával útjára indította a számos szervezetet magába foglaló Liberter Kommunista Mozgalmat [*Mouvement Communiste Libertaire*] (MCL). Guérin volt a mozgalom lapjának, a *Guerres de classes* [Osztályharcok] felelőse. Mivel elutasította a teljes spontaneitásra vonatkozó ultrabaloldali elképzeléseket, idővel egy másik szervezethez, a Liberter Kommunista Munkások Egyesületéhez [*Union des travailleurs communistes libertaires*] (UTCL) csatlakozott, amelynek 1988-ban bekövetkezett haláláig tagja maradt.

Guérin számára különösen fontos volt Proudhon, akit az öngazgatás első teoretikusának tekintett (szemben Marxszal, aki alig beszélt az öngazgatásról). Márpedig Proudhon piedesztálra emelése korántsem volt magától értetődő, hiszen az 1960-as években a többség sok tekintetben reakciós gondolkodóként marasztalta el őt, akinek a nyomában még reakciósabb követők jártak. Guérin Bakunyint tekintette az első jelentős teoretikusnak és mozgalmárnak, aki következetesen a munkásosztály álláspontjáról képviselte az anarchiz-

must, azonban – és ez talán e kötet legmeglepőbb aspektusa – Bakunyin „ikertestvérét”, pontosabban eszméinek továbbgondolóját, Kropotkint mint naiv, negatív értelemben utópikus gondolkodót értékelte. Végül pedig érdemes felfigyelni arra is, milyen fontos volt Guérin számára, hogy megbecsülésel, az árnyalatokat és ambivalenciákat figyelembe véve írjon Max Stirnerről, akiben az előítéletekkel, a polgári puritanizmussal való szembeszegülést tartotta a legtöbbre. Sokan pusztán szélsőséges individualistának, az anarchizmustól voltaképpen idegen gondolkodónak tartják Stirnert – ezzel szemben Guérin 1968 szellemének egyik megelőlegezőjét látta benne. Idevág, hogy a biszexuális Guérin, aki nehezményezte a baloldalon is széleskörűen elterjedt homofóbiát, Stirnerben a szexuális forradalom egyik előfutárát vélte felfedezni. Folytatva e vezérfonalat: a homoszexualitásnak a baloldalon való elfogadottságáért küzdő Guérint halála után, 2000-ben Frédéric Martel a „francia homoszexuális mozgalom nagyjának” nevezte.

Az Anarchizmus – az elmélettől a gyakorlatig voltaképpen az anarchizmus „rehabilitálását” végzi el, igyekszik megszabadítani a rátelepedett előítéletektől. Noha Guérin rugalmas, legalábbis ami a mozgalom különböző megnyilvánulásait és tendenciáit illeti, egyáltalán nem afféle „ökumenikus” anarchista, aki kritikátlanul kezeli a mozgalom tévútjait és

vadhajtásait. További érdeme, hogy kerüli a hamis dilemmákat, nem sugallja például, hogy szemben állna egymással valamiféle szociális, közösgközpontú anarchizmus az egyénre összpontosító individualista anarchizmussal – Guérin szerint minden valódi anarchizmus egyszerre társadalmias és az egyént is előtérbe helyező. E könyv szemléletének meghatározó mozzanata még, hogy keresi a marxizmus és az anarchizmus ötvözésének a lehetőségét, nem a régmúlt konfliktusait tartva fontosnak, hanem a közös gyökereket és célokat. Bár Guérin úgy véli, Maximilien Rubel túloz, amikor a liberter aspektusokra hegyezi ki Marx-ábrázolását, maga is egyetért azzal, hogy nincs értelme a vörös és fekete színek semminemű dogmatikus elválasztásának. A marxizmust illetően különösen sokra értékeli a kapitalizmus mélyszerkezeté-

nek megértésére irányuló törekvését, és az anarchizmus tekintetében is külön odafigyel azokra, akik szembeszegültek a gazdasági naivitással, mint például a spanyol anarchoszindikalista közgazdász, Abad de Santillán. Guérin kezdetben liberter marxistának, majd liberter kommunistának tartotta magát. Természetesen nem az elnevezés az igazán fontos, hanem a gondolat, hogy meg kell teremteni e két áramlat élő szintézisét, amelynek egyik megtestesítője az ő számára Rosa Luxemburg volt. (Johann Most vagy Szabó Ervin ez irányú törekvése e ponton szintén kiemelhető, még ha műveiket Guérin nem is ismerte, de legalábbis nem gyakoroltak rá egyértelműen kimutatható hatást.)

Mintegy a fenti gondolatokat ismétli, foglalja rendszerbe és egészíti ki Guérin e kötetben közreadott további, *Anarchizmus és marxizmus* címet viselő tanulmánya, amely időben egyébként a legkésőbbi keletkezésű. Mindezen céltudatos és következetes törekvésével a szerző jelentős hozzájárulást tett az anarchizmus elméleti tisztázásához, valamint szintén nem elhanyagolható erőfeszítést a szocialista munkásmozgalom egységének helyreállítása érdekében. Ennek gyakorlati megnyilvánulásaira az anarchista és szocialista ifjúság Franciaországban és a (nyugati) világ más országaiban közös fellépéseivel már 1968 tavaszán példával szolgált.

Kritika érheti ugyanakkor Guérinnek az anarchizmust bemutató munkásságát túlzott ideológia-, politika- és gazdaságközpontúsága miatt. Noha ezek tárgyalása kétségtől alapos és ennél fogva fontos hozzájárulását jelenti az anarchizmust bemutató irodalomnak, olyan roppantul izgalmas és fontos témák, mint a tudomány, a nevelés-oktatás vagy a művészetek, teljesen hiányoznak könyve lapjairól. Holott egy ilyesfajta komplex szemléletmód már csak azért is indokolt lenne, mivel a jövő liberter társadalmának elképzelt új embere hasonlóképpen összetett és sokoldalú lenne. Elisée Reclus anarchizmusa például éppúgy tükröződik nagyszerű geográfiai munkásságában, mint ahogy Francisco Ferreré a barcelonai Modern Iskola racionalista szellemiségében vagy Horna (Deutsch) Katié spanyol polgárháború alatt készített bámulatos fényképfelvételein. Mindezen területek szerves részei az életnek, s szubjektív, egyéni szintre vetítve a dolgot, olykor fontosabbá is válhatnak, mint az időnként meddő politikai és teoretikai viták vagy a pusztán „gyomor-kérdés”.

További hiányossága a kötetnek a tág értelemben vett emberi emancipáció mint elméleti anarchista alapvetés (akaratlan) háttérbe szorítása, holott ez – még ha olykor töredékes formában is – jól tetten érhető már a 19. századi „klasszikusoknál” is. A társadalmi forradalom által megteremtett osztály-

nélküli társadalom a proletariátus felszabadítását jelenti ugyan a kapitalista kizsákmányolás és a bérmunka kényszere alól, ám az anarchizmus emellett éppúgy fontosnak tekinti az emberi felszabadítás-felszabadulás más formáit, például a női emancipációt is. A patriarchális viszonyokból következő viszásságok elítélésére és egyúttal a női egyenrangúság fontosságának és szükségességének hangsúlyozására a *Forradalmi katekizmustól* kezdve Louise Michel, Voltairine de Cleyre vagy Emma Goldman írásain át a *Mujeres Libres* fellépéséig a spanyol forradalom idején számtalan csodálatos és inspiratív példát találhatunk. S még ha a patriarchális szemlélet és neveltetés hatásai sok esetben a munkásmozgalomban is felütötték a fejüket, összességében elvitathatatlan, hogy az anarchizmus lényegéből fakadóan a teljes és valódi emberi emancipáció mellett száll síkra.

Guérin személyét ismerve feltűnő, hogy az emberi emancipáció – egyébként is perifériára száműzött – kérdését *Anarchizmus – az elmélettől a gyakorlatig* című művében nem terjeszti ki a szexuális kisebbségekre, s máskülönbem kemény állásfoglalásaitól eltérően (itt) nem áll ki határozottan a velük kapcsolatos elítélétek és a diszkrimináció különféle fajtáival szemben. A szerző nyilvánvalóan maga is sokat vívódott ezt illetően, tekintve, hogy a heteroszexualitástól való eltérést még korának anarchistái is sok esetben megrökönyvéssel, rosszabb esetben felháborodással és/vagy elutasítással fogadták, melynek következményei egy időben személy szerint őt is negatívan érintették. E nagyon is konkrét és szomorú tapasztalatok és körülmények ellenére a szabad szerelem és a szexuális kisebbségek védelmében tett kiállásának és kiáltásának annál inkább harsánynak kellett volna lennie, kiemelve, hogy egyes képviselőinek eltévelyedései ellenére az anarchizmusnak – az egyetemes emberi emancipáció igényéből fakadóan – belülről jövő és erőteljes motivációja van az eltérő szexuális orientációval kapcsolatos toleranciára, s az ezen csoportokhoz tartozó egyének egyenlőként való társadalmi inklúziójára.

Ezek az egyéni eltévelyedések, gondolati vagy jellemhibák egyébként más területen is visszaköszönnek egyes anarchisták életrajzában, ugyanakkor ezek a következetlenségek, megtorpanások vagy viszásságok nem szabad, hogy elvonják a figyelmet az adott személyek elméleti és gyakorlati tevékenységének igazán progresszív és előremutató vonásairól, melyeken keresztül az anarchizmus lényege kikristályosodik és megragadhatóvá válik. Közismert – és erre könyve előszavában Guérin tesz is utalást –, hogy Proudhonnak számos antiszemita kijelentése volt, ugyanúgy, ahogyan Bakunyin időnként hajlamosnak bizonyult egyfajta germanofóbiára, a spanyol polgárháború idején

a CNT főtitkári tisztségét ellátó Mariano Vázquez pedig nem nézte jó szemmel női elvtársai (illetve általában véve a nők) megnövekedett társadalmi szerepvállalását. Mindebből arra a következtetésre jutni azonban, miszerint az anarchizmus rasszista, xenofób és nőgyűlölő ideológia lenne, nyilvánvalóan képtelen állítás. Annál inkább igaz ennek a képletnek a fordítottja: az efféle nézeteket valló egyes anarchisták, még ha más területeken kétségkívül fontos hozzájárulást tettek is az anarchista mozgalom számára, eme konkrét vonatkozásokban teljes mértékben következtelenek voltak és helytelen álláspontot képviseltek, melyek egyáltalán nem álltak összhangban az anarchizmus elveivel és alapértékeivel.

A jelen kötetben közreadott írások közös sajátossága, hogy bár számos vonatkozásukban történeti tárgyúak, szerzőjük nem ragad le sehol sem az események pusztán kronologikus sorjázásánál, egyfajta lineáris történetírásnál. Guérin szemléletmódja messzemenőkéig problémaorientált, műveiben tematikus csomópontokat határoz meg, elmélet és gyakorlati mozgalom fejlődését, s kölcsönös egymásra hatását körültekintően és érthetően láttatja. Forráskézeltése során a hajdani teoretikusok és mozgalmárok gondolatait a maguk kontextusába ágyazva, s nem kiforgatva és saját mondanivalójához igazítva igyekszik közreadni. Miközben tárgyilagos elemzéseket végezve éleslátóan elválasztja egymástól az egyes elméletek pontjainak, valamint az elméletgyártók életművének progresszív és regresszív részeit, nem kíván valamiféle állítólagos tudományos objektivitás leplébe burkolózva tetszelegni, s témáját tisztán „külső” nézőpontból szemlélni: saját nézeteit, szimpátiáit vagy épp kritikáit időről időre nyíltan kifejezésre juttatja. Képes a tabu- és bálványdöntésre, bátran szembeszáll bármiféle ortodoxiával és dogmatizmussal, nevezze az magát marxistának vagy épp anarchistának. S teszi ugyanakkor mindezt a forradalmi gondolat magjának megőrzése és átmentése érdekében, egy jobb világ létrehozására irányuló, s egész életművét alapjaiban meghatározó törekvés részeként, melynek végcélja a kapitalizmuson túlmutató, szabad és osztály nélküli társadalom.